

NOGIRONLIGI BÖLGAN SHAXSLARNING TALIM OLISH HUQUQLARI

G'aniyeva Dinara Muzaffarovna

Samarqand davlat universitetining

Kattaqo'rg'on filiali ijtimoiy ish ta'lim yo'nalishi

Ishmurodov Bunyod Farxodovich

Samarqand davlat universitetining

Kattaqo'rg'on filiali fan o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqola nogironligi bo'lgan shaxslarning ta'lim olish huquqlari, bu huquqlarning xalqaro va milliy darajada himoyalaniishi, shuningdek, ularni amalga oshirishda duch kelinadigan qiyinchiliklar va ularni yengib o'tish yo'llariga bag'ishlangan. Nogironligi bo'lgan shaxslarning ta'lim olish huquqlarini ta'minlash nafaqat ularning shaxsiy rivojlanishiga, balki jamiyatlardagi inklyuzivlikni kuchaytirishga ham xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: Nogironlik, ta'lim huquqi, inklyuziv ta'lim, xalqaro konvensiyalar, ijtimoiy integratsiya, imkoniyati cheklangan shaxslar.

Kirish

Ta'lim har bir insonning asosiy huquqlaridan biridir va uning barcha qatlamlar uchun teng ta'minlanishi muhimdir. Nogironligi bo'lgan shaxslarning ta'lim olish huquqlari xalqaro hujjatlarda, xususan, BMTning 2006-yilda qabul qilingan "Nogironlar huquqlari to'g'risida"gi Konvensiyasida mustahkamlab qo'yilgan. Nogironlik holati insonning jamiyatda to'laonli ishtirok etishiga xalaqit qilmasligi kerak. Xalqaro miqyosda BMTning yuqorida qayd etilgan Konvensiyasi va BMTning "Ta'limda barcha uchun teng imkoniyatlar" tamoyillari ushbu huquqni kafolatlaydi. O'zbekistonda esa nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari Konstitutsiya, "Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risida"gi qonun va "Ta'lim to'g'risida"gi qonunlarda kafolatlangan.

Nogironligi bo'lgan shaxslar ta'lim olishda qator muammolarga duch keladi:

Jismoniy infratuzilma yetishmasligi. Ko'plab maktablar va oliy o'quv yurtlari maxsus liftlar, panduslar, ko'r va eshitish bo'yicha muammolarga ega shaxslar uchun moslashgan auditoriyalar bilan jihozlanmagan.

Malakali o'qituvchilar tanqisligi. Nogironligi bo'lgan shaxslar uchun maxsus pedagoglar va yordamchi xizmatlarning yetarli emasligi.

Jamiyatlardagi tushunmovchiliklar. Ba'zi hollarda jamiyatning nogironlikka nisbatan noto'g'ri yondashuvi ularning ta'lim olish huquqlarini cheklaydi.

Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun quyidagi chora-tadbirlar zarur:

Ta'lim muassasalarida inklyuziv ta'lim tizimini kengaytirish.

Maxsus o'qituvchilar tayyorlash dasturlarini ishlab chiqish va qo'llab-quvvatlash.

Jamoatchilik ongini o'zgartirish uchun targ'ibot ishlarini kuchaytirish.

Nogironligi bo'lgan shaxslarning ta'lim olish huquqi nafaqat inson huquqlari masalasi, balki ularning jamiyat hayotida faol ishtirok etishini ta'minlashning muhim jihatidir. Ushbu huquqning to'laqonli ta'minlanishi orqali biz inklyuziv jamiyatni shakllantirishimiz mumkin. Biroq, mavjud muammolarni hal qilish uchun keng qamrovli chora-tadbirlar zarur.

Huquqiy bazani mustahkamlash: Nogironligi bo'lgan shaxslarning ta'lim olish huquqlarini yanada rivojlantirish uchun qo'shimcha qonunchilik va normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilish zarur.

Nogironlikni kamsitishni oldini olishga qaratilgan maxsus qonunlarni kuchaytirish va ularning ijrosini nazorat qilish.

Infratuzilmani rivojlantirish: Ta'lim muassasalarini nogironligi bo'lgan shaxslar uchun moslashtirish, jumladan, panduslar, liftlar va maxsus auditoriyalarni qurish.

Maxsus texnik vositalar (brail alifbosidagi kitoblar, eshitish moslamalari) bilan ta'minlash.

Malakali kadrlar tayyorlash: Nogironligi bo'lgan shaxslar bilan ishlashga ixtisoslashgan o'qituvchilarni tayyorlash va qayta tayyorlash dasturlarini kengaytirish.

Ta'lim sohasida nogironlik bo'yicha ekspertlarni jalb qilish.

Jamiyatni ma'lumotlantirish va targ'ibot ishlari: Jamiyatning nogironlikka nisbatan tushunchalarini o'zgartirish uchun keng qamrovli axborot-targ'ibot kampaniyalarini o'tkazish.

Oilalar va o'qituvchilarni nogironlik masalalarida ma'lumotli qilish, ularga psixologik va huquqiy yordam ko'rsatish.

Inklyuziv ta'limni kengaytirish: Nogironligi bo'lgan bolalar uchun umumiy maktab tizimiga integratsiya qilish orqali inklyuziv ta'limni kengaytirish.

Maxsus ta'lim dasturlarini ishlab chiqish va ular uchun mos resurslarni ajratish.

Moliyaviy qo'llab-quvvatlash: Nogironligi bo'lgan talabalar uchun ta'lim olishda davlat tomonidan grant va stipendiyalarni ko'paytirish.

NNT va xususiy sektor tomonidan moliyaviy ko'makni rag'batlantirish.

Monitoring va tahlil tizimini yaratish: Nogironligi bo'lgan shaxslarning ta'limga bo'lgan ehtiyojlarini muntazam monitoring qilish.

Inklyuziv ta'lim dasturlari natijadorligini baholash uchun maxsus ko'rsatkichlar ishlab chiqish.

Xalqaro hamkorlikni kuchaytirish: Nogironlik sohasida ilg'or tajribalarni O'zbekistonga jalb qilish va xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlik qilish.

Inklyuziv ta'limni rivojlantirishga qaratilgan grant loyihalari va dasturlarni amalga oshirish. Nogironligi bo'lgan shaxslarning ta'lim olish huquqi nafaqat inson huquqlari masalasi, balki ularning jamiyat hayotida faol ishtirok etishini ta'minlashning muhim jihatidir. Ushbu huquqning to'laonli ta'minlanishi orqali biz inklyuziv jamiyatni shakllantirishimiz mumkin. Biroq, mavjud muammolarni hal qilish uchun keng qamrovli chora-tadbirlar zarur. Quyida tavsiyalar keltirilgan:

Nogironligi bo'lgan shaxslarning ta'lim olish huquqlari zamonaviy demokratik jamiyatlarning muhim masalalaridan biridir. AQShda ushbu sohada keng qamrovli huquqiy bazaga va rivojlangan amaliyotlarga asoslangan tizim mavjud. Mazkur maqolada AQSh tajribasini o'rganish va uning O'zbekiston sharoitida qo'llanishi mumkin bo'lgan jihatlarini ko'rsatib o'tamiz.

AQShdagi huquqiy asoslar: AQSh nogironligi bo'lgan shaxslarning ta'lim olish huquqlarini quyidagi qonunlar orqali himoya qiladi:

1. Nogironlar ta'limi to'g'risidagi Qonun (IDEA, 1975)

Ushbu qonun barcha nogironligi bo'lgan bolalar uchun bepul va sifatli ta'limni kafolatlaydi.

IDEA asosida maxsus xizmatlar ko'rsatish va Individual Ta'lim Dasturlarini (IEP) ishlab chiqish majburiy hisoblanadi.

IEP har bir bolaga moslashtirilgan o'quv rejasini, pedagogik yondashuvlarni va qo'shimcha yordam xizmatlarini o'z ichiga oladi.

2. Amerikaliklar nogironligi to'g'risidagi Qonun (ADA, 1990)

Nogironligi bo'lgan shaxslarning ta'lim jarayonida diskriminatsiyasini qat'iyan man etadi. Ushbu qonun asosida ta'lim muassasalarining jismoniy infratuzilmasini moslashtirish (liftlar, panduslar, maxsus sinflar) talab qilinadi.

3. Reabilitatsiya to'g'risidagi Qonun (1973)

Federal moliyalashtirilgan har qanday dastur nogironligi bo'lgan talabalar uchun teng imkoniyatlarni ta'minlashi lozim.

AQSh ta'lim tizimidagi mexanizmlar va amaliyotlar

AQShda nogironligi bo'lgan shaxslarning ta'lim olish huquqlarini ta'minlashda quyidagi yondashuvlar qo'llaniladi:

1. Inklyuziv ta'lim

Nogironligi bo'lgan talabalar umumiy maktab tizimiga integratsiya qilingan.

Ular oddiy sinflarda o'qitiladi, zarurat bo'lganda yordamchi xizmatlar taqdim etiladi.

2. Individual Ta'lim Dasturlari (IEP)

Har bir talabaning ehtiyojlariga mos ravishda ta'lim dasturi ishlab chiqiladi.

IEP dasturi pedagoglar, psixologlar va ota-onalar hamkorligida tuziladi.

3. Maxsus yordamchi xizmatlar

Maxsus texnologiyalar (brail alifbosi, ovozli kitoblar, moslashtirilgan kompyuter dasturlari) keng qo'llaniladi.

Jismoniy yordam xizmatlari (nogironlar uchun transport, o'quv vositalari).

4. Texnologiyalarning roli

Elektron platformalar va moslashtirilgan raqamli resurslar masofaviy ta'limda faol qo'llaniladi.

Nogironlikning turiga mos moslamalar (masalan, nutqni aniqlashtiruvchi qurilmalar, ovozli muloqot tizimlari) taqdim etiladi.

5. Maxsus muassasalar va dasturlar

AQShda jiddiy nogironligi bo'lgan talabalar uchun ixtisoslashgan maktablar faoliyat yuritadi.

Kasbiy reabilitatsiya markazlari nogironligi bo'lgan shaxslarni mehnat bozoriga tayyorlash bilan shug'ullanadi.

Natijalar va erishilgan yutuqlar

1. Diskriminatsiyaning bartaraf etilishi

Nogironligi bo'lgan shaxslar oddiy talabalar bilan bir xil huquqlardan foydalanmoqda.

Davlat va xususiy sektorlar hamkorligi natijasida barcha darajadagi ta'lim imkoniyatlari kengaygan.

2. Yuqori integratsiya darajasi

Inklyuziv ta'lim orqali nogironligi bo'lgan talabalar jamiyat hayotiga faol qo'shilmoqda.

3. Ta'lim sifati oshgan

IEP va texnologik qo'llab-quvvatlash natijasida nogironligi bo'lgan shaxslarning akademik yutuqlari sezilarli darajada oshdi.

O'zbekiston uchun takliflar

1. Huquqiy bazani takomillashtirish

AQShning IDEA va ADA qonunlariga o'xshash qonunchilikni rivojlantirish va amaliyotga joriy etish.

2. Infratuzilmani rivojlantirish

Nogironligi bo'lgan shaxslar uchun ta'lim muassasalarining jismoniy moslashuvchanligini oshirish (liftlar, panduslar, maxsus auditoriyalar).

3. Individual Ta'lim Dasturlarini joriy qilish

Har bir talabaga moslashtirilgan o'quv rejalarini ishlab chiqish uchun maxsus guruhlarni tashkil etish.

4. Malakali kadrlar tayyorlash

Nogironligi bo'lgan shaxslar bilan ishlash bo'yicha maxsus o'qituvchilar va psixologlarni tayyorlash.

5. Xalqaro hamkorlikni kengaytirish

AQSh va boshqa davlatlarning ilg'or tajribalarini o'rganish va mamlakatimiz sharoitiga moslashtirish.

Xulosa va tavsiyalar

Nogironligi bo'lgan shaxslarning ta'lim olish huquqini ta'minlash nafaqat inson huquqlarini hurmat qilish, balki jamiyatning barqaror rivojlanishi uchun muhim ahamiyatga ega. Inklyuziv ta'lim jamiyatni yanada inklyuziv, adolatli va teng huquqli qilishga xizmat qiladi. Shu bois, bu borada davlat, nodavlat tashkilotlar va jamiyat birgalikda ishlashi zarur. AQSh tajribasi ham O'zbekiston uchun inklyuziv ta'limni rivojlantirishda qimmatli model sifatida xizmat qilishi mumkin. Xususan:

Ta'lim tizimida individual yondashuvni kuchaytirish;

Nogironligi bo'lgan shaxslar uchun ta'lim infratuzilmasini moslashtirish;

Huquqiy bazani mustahkamlash orqali diskriminatsiyani oldini olish;

Texnologiyalardan keng foydalanish orqali ta'lim sifati va imkoniyatlarini oshirish O'zbekistonda samarali natijalar berishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.BMT "Nogironlar huquqlari to'g'risida"gi Konvensiyasi, 2006-yil.
- 2.O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni, 2020-yil.
- 3.O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi.
- 4.Xalqaro Mehnat Tashkiloti materiallari, 2018-yil.
- 5.Inklyuziv ta'lim bo'yicha xalqaro tajriba: UNESCO ma'ruzalari, 2022-yil.
6. Individuals with Disabilities Education Act (IDEA). (1975). U.S. Department of Education.
7. Americans with Disabilities Act (ADA). (1990). ADA.gov.
8. Rehabilitation Act of 1973. U.S. Department of Justice.